

Joan Sala i Ferrer, àlies Serrallonga. De la història a la llegenda

Ariadna Sotorra Figuerola

Avui coneixem la figura d'en Serrallonga, un dels bandolers més famosos del segle XVII, gràcies a la tradició oral i popular. Els primers estudis històrics i documentats sobre el bandoler no van aparèixer fins a les acaballes del segle XIX. Fins que no van aparèixer aquests primers estudis, en Serrallonga sobrevivia com un mite.

La memòria col·lectiva ha mantingut viva la seva figura i la seva biografia mitjançant el suport material escrit i la tradició popular que l'ha anat transmetent de generació en generació amb cançons, romanços, entremesos, balls, representacions teatrals i pel·lícules de caire popular, però també mitjançant la recreació culta i escrita del bandoler. Mitjançant aquesta memòria històrica, el bandoler va convertir-se en una llegenda.

Per aquest motiu, la comunicació presentada es divideix en dues parts: la històrica i la llegendària, en la qual s'hi pretenen resseguir les manifestacions i les pràctiques culturals que ha generat el record d'aquest bandoler d'època moderna fins als nostres dies. S'hi destaquen, especialment, els balls parlats, però també s'hi assenyalen altres manifestacions culturals generades a partir d'aquest personatge com poden ser les cançons populars, els romanços, la literatura de canya i cordill, la comèdia, la novel·la, el teatre, el cinema o la televisió.

Joan Sala i Ferrer, àlies Serrallonga: la història

El bandolerisme, malgrat que no és un fenomen estrictament català, va afectar Catalunya durant els segles XV, XVI i XVII i es va produir en un context històric marcat per la vulnerabilitat del poble davant de la misèria i la malaltia. Un dels bandolers més importants del segle XVII és Joan Sala i Ferrer, àlies Serrallonga.

Joan Sala i Ferrer va néixer el 23 d'abril de 1594, a la masia Sala de Viladrau, en el si de la família de pagesos Sala. El seu pare era l'hereu del mas Sala i la seva mare era de la casa Ferrers de Sant Pere Desplà, una població propera a Arbúcies.¹ Joan Sala va viure en aquesta masia fins el 1618, quan es va casar amb Margarida, pubilla del mas Serrallonga de Querós, a l'edat de vint-i-quatre anys.

Una vegada casats, Joan Sala i Ferrer va entrar a viure al mas Serrallonga de Querós, com a pubill, i adoptà el nom de Serrallonga. Segons el *Llibre de Notes*² redactat pel fill del matrimoni, mossèn Antoni i rector de Querós sabem que el patrimoni de la família constava dels masos Serrallonga, la Querosa i la Brossa, que la casa no tenia deutes i que estava ben proveïda de bestiar, eines de treball i roba. I la família constava, segons Corbella,³ de dos vells (l'avi Salvi i un germà conco d'aquest, en Jaume); la mare, l'oncle i la tia de la pubilla, que es deien respectivament Margarida, Segimon i Maria, que era muda; sis germans de la pubilla: quatre noies (Magdalena, Jerònima, Antònia i Estàsia) i dos nens (en Miquel i l'Esteve, de quatre i dos anys).

Des de l'any 1618, en Serrallonga devia participar en petits robatoris, però no es va convertir en bandoler, segons assenyala Alcoberro,⁴ fins

---

1. Informacions publicades pel mossèn Ramon Corbella procedents de l'Arxiu parroquial de Viladrau. Citat per: Joan REGLÀ i Joan FUSTER, *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler*, Aedos, Barcelona, 1961, p. 70; i Antoni PLADEVALL i FONT, *La sala de Viladrau. Antic Casal medieval i bressol del bandoler Joan Sala, Aliàs Serrallonga*, Barcelona, 1971, p. 7.

2. A: Joan REGLÀ, *El bandolerisme català del barroc*, Edicions 62, Barcelona, 1966, p. 70.

3. Dades aportades per Ramon Corbella a *Troballes d'arxiu 'Nous datos sobre'ls celebres bandolers Rocaguinarda i Serrallonga*, Vic, 1902, pp. 30-38. Citat a: REGLÀ i FUSTER, *Joan Serrallonga*, p. 71.

4. Agustí ALCOBERRO, *Pirates i bandolers al s. XVI i XVII*, Barcanova, Barcelona, 1996, p. 80-81.

l'any 1622. En Serrallonga, en aquest primer moment, va cometre delictes cruels, com per exemple, robatoris a traginers, pagesos i marxants, segrestos amb petició de rescat, accions de càstig a delators, enemics o víctimes que es negaven a lliurar els seus béns, com ara, pallisses, sacrificis del bestiar, crema de collites, amputacions de nassos, etc. Quan en Serrallonga es va convertir en bandoler encara exercia de pagès, però en Miquel Barfull va informar a la justícia de les accions d'en Serrallonga⁵ i dels seus germanastres,⁶ en Pere i en Joan "Lo Tendre", que també eren bandolers, i a partir d'aquest moment visqué al marge de la llei.

L'any 1624, trobem en Serrallonga actuant per la comarca del Vallès en companyia dels germans Margarit i la seva quadrilla i també actuà a l'entorn de Girona, la vall d'en Bas i Olot.⁷ L'any 1625, en Serrallonga i la colla dels Margarit, que són perseguits pel veguer de Girona, troben refugi a Arbúcies, Sant Hilari Sacalm i, també als dominis del baró de Savassona i del vescomte de Jóc.⁸

En Serrallonga vivia envoltat de bandolers destacats com Pere Joan Puig de la Vall (que va ser un dels introductors de Serrallonga al bandolerisme), Antoni Espinzella o Gabriel Estany, àlies lo Clavell de Viladrau i, a partir de 1626, el seu nom ja constava en les dades que feien referència al bandolerisme de la Cancelleria dels Virreis⁹ i s'havia convertit en cap de la seva colla. En Serrallonga era reconegut com a cap suprem

---

5. Notícia aportada per Domingo PASTOR PETIT, *El bandolerismo en España. Cinco siglos de desequilibrio social y de bandolerismo*, Plaza & Janés, Barcelona, 1979, p. 57.

6. El germà d'en Serrallonga, Antoni Sala i els seus tres germanastres Segimon, Pere i Joan "Lo Tendre" també eren bandolers. Antoni Sala, que l'any 1606, ja formava part de la colla de Perot Rocaguinarda, sempre li va oferir ajuda i protecció i li va regalar un pedrenyal de tres pams. Antoni va actuar com a bandoler fins l'any 1616. Els seus tres germanastres van participar en la quadrilla d'en Serrallonga i, a més, els tres van morir violentament. Notícies aportades per: Juan CORTADA, *Proceso instruido contra Juan Sala y Serrallonga*. Barcelona, 1868, p. 54-55; PASTOR PETIT, *El bandolerismo en España*, p. 57; PLADEVALL I FONT, *La sala de Viladrau*, p. 20; i REGLÀ, *El bandolerisme català*, p. 177.

7. Xavier TORRES, "El bandolerisme català del barroc", a *Torna, torna Serrallonga. Història i llegenda dels bandolers catalans al barroc*. Catàleg de l'exposició del 21 de desembre de 1994 al 12 de febrer de 1995, Fundació La Caixa, Barcelona, 1994, p. 32.

8. TORRES, "El bandolerisme català del barroc", p. 32.

9. REGLÀ. *El bandolerisme català*, p. 177.

de les quadrilles del Vallès quan es reunien per dur a terme les operacions importants i, entre 1626 i 1631, va ser considerat el cap del bandolerisme català. Va ser víctima de les persecucions per part de tots els virreis que regnaren en el seu temps i, quan la persecució es feia intensa, es buscava refugi a les jaces dels pastors de les muntanyes, a les masies dels seus fautors, i fins i tot, se n'anà a França d'on va tornar l'octubre de 1627,¹⁰ una tornada que coincideix amb la desfeta de la colla dels Margarit. En la documentació hi trobem una ordre de persecució des de Vic de *Joan Sala Serrallonga, Puig de la Vall y altres de sa cuadrilla*¹¹ i, a partir de 1628 la persecució es va endurir. Entre 1629 i 1630 en Serrallonga va ser perseguit pel Duc de Feria i, el 23 de juny de 1630, el duc va encarregar a Josep Fontanelles la persecució del bandoler amb un sometent. Al novembre de 1630, va començar la persecució per part d'Enric d'Aragó Folc de Cardona i Còrdova, duc de Cardona i de Sogorb. L'any 1631, la quadrilla d'en Serrallonga es va desfer i en Serrallonga va poder fugir de la persecució del cardenal Ferran d'Àustria, germà del rei, fins el novembre de 1633, quan va ser capturat durant el segon virregnat del duc de Cardona i el traslladaren a Barcelona. El van empresonar i, un cop fet el procés, en Serrallonga va ser condemnat a mort i executat a Barcelona el 8 de gener de 1634. La notícia de la seva mort fou recollida pel *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, explicant la sentència a la qual va ser sotmès:

fonch la sentència de cent assots, axorellat, aportat als carretó, atenallat y fet quatro quartos y lo cap posat en una de les torres del portal de Sant Antoni de la present ciutat. Anima eius requiescat in pace. Amén.¹²

Serrallonga: la llegenda

La majoria de bandolers de l'època de Serrallonga han estat associats a causes justes i a la defensa dels drets de la població de classe social baixa. Segons la llegenda, qualsevol bandoler podria ser anomenat Ro-

---

10. REGLÀ, *El bandolerisme català*, p. 81.

11. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), eg 5517, fol 135. Citat a REGLÀ i FUSTER, *Joan Serrallonga*, p. 87.

12. REGLÀ, *El bandolerisme català*, p. 181-182.

bin Hood,¹³ l'amic dels pobres, però en Serrallonga no era exactament un amic dels pobres, perquè no robava per donar i ajudar, sinó per a la seva subsistència i la de la seva colla.

En la novel·la barroca, Serrallonga, va ser convertit en un cavaller i va adquirir tots els trets que comportava aquesta conversió, especialment la introducció dels temes d'honor i honra; i durant el Romanticisme la figura d'en Serrallonga es va convertir en un lluitador contra el centralisme.

La memòria col·lectiva d'aquest personatge s'ha transmès, de generació en generació, gràcies a les cançons, els romanços, els entremesos, els balls, les representacions teatrals, els films... però, curiosament, la gran part del material cultural o literari que s'ha conservat és del segle XVIII i no pas del segle XVII.

La literatura i la recreació culta de la vida del bandoler ha desenvolupat un paper important per mantenir la memòria dels bandolers en l'imaginari col·lectiu. La inclusió d'aquest bandoler dins de la literatura podria ser propera a la mort d'en Serrallonga, però en alguns escrits, sobretot en els balls, hi ha alguns errors biogràfics, fet que fa pensar que els balls van néixer després del *Catalán Serrallonga*, que és un text ple de fantasia sobre el tema i amb molt poques dades documentades.

En Serrallonga ha estat un dels poc bandolers recordats durant segles i, a aquest fet se li ha d'atribuir algun motiu concret i característic. Segons assenyala Reglà,¹⁴ en Serrallonga abans de ser lladre havia estat una persona honorable i si es va convertir en bandoler va ser perquè la situació del país ho exigia i era com un fet natural. Una altra de les característiques que esmenta Reglà, i per la qual cosa podia ser estimat pel poble, és que el bandoler no robava als pobres sinó que sempre robava als rics i malgrat que no repartia les riqueses robades entre els pobres a la novel·la barroca castellana se li atribueix algun acte de generositat. L'admiració del poble cap al bandoler era precisament el motiu pel qual el bandoler havia d'ésser castigat, per tal de crear exemple i evitar que aquesta admiració desemboqués en imitació dels actes dels bandolers.

---

13. Comparació utilitzada a Xavier TORRES, "Quatre-cents anys després: Torna, torna Serrallonga (1594-1634)". A: *Torna, torna Serrallonga*, p. 10.

14. REGLÀ i FUSTER, *Joan Serrallonga*, p. 33-40.

Els trets que defineixen els bandolers són la seva valentia, el menyspreu cap a la vida, l'ardidesa, etc. Segons cita Amades,¹⁵ en un ball de Serrallonga, Pere Gai, un dels opositors de la quadrilla diu a Joana:¹⁶ *Entre vós, jo i Serrallonga/ farem tremolar la terra*. I en Segimon, el germà de Serrallonga, diu: *Tota la Plana de Vic/ quan hi passo tremola*.

Reglà compara en Serrallonga amb un Don Joan per la seva galanteria amb les dones i per l' idil·li que viu amb Joana a la muntanya que, tot i haver estat segrestada per ell, segons la llegenda es va acabar enamorant del bandoler i es va convertir en una bandolera. Tal com s'explicita en un dels balls:¹⁷ *La muller del capità / que posant la mà a les armes / la terra fa tremolar*.

El ball d'en Serrallonga

El ball d'en Serrallonga, també anomenat ball de Serrallonga, ball de Joan de Serrallonga, teatre de plaça..., és el ball parlat més popular de tots els Països Catalans.¹⁸ Els balls parlats s'acostumaven a representar per Carnestoltes o durant les festes majors a les places del po-

15. Joan AMADES, *El ball de Serrallonga a Gràcia*, Barcelona-Gràcia, 1933, p. 9-19.

16. En Serrallonga va tenir moltes amigues (Anàstasia Colobrans, Maria Serradora, Joana Massissa...) durant la seva etapa de bandoler. Segons la documentació històrica aquestes dones eren víctimes o còmplices del bandoler i no pas amigues. El bandoler anà acompanyat de Joana, vídua d'Eusebi Massís, un moliner de Castelló d'Empúries, des del 25 de juliol de 1631. Joana va declarar que en Serrallonga l'havia trobat a prop de Sant Joan de les Abadesses quan anava cap a Núria per guarir-se d'unes febres. Primer en Serrallonga se la va endur per la força, però després ella ja no mostrava cap tipus de resistència quan l'acompanyava. Massissa intentà fugir i la segona vegada que ho va intentar en Serrallonga la va agredir, la tercera tampoc no ho va aconseguir i va anar amb Serrallonga fins a ser capturats, la vigília de Tots Sants del 1633. Els dos van ser empresonats a Santa Coloma de Farners, però les autoritats van oferir a Joana, que en aquell moment estava embarassada, la llibertat a canvi de la confessió de tot el que sabés d'en Serrallonga. Joana Massissa es va convertir en la literatura en Joana de Torrellas i pertanyia al partit cadell, enemic del partit dels nyerros, i enemiga de Serrallonga, però entre els dos va néixer un gran amor.

17. REGLÀ i FUSTER, *Joan Serrallonga*, p. 178.

18. Els balls parlats han rebut diversos noms. Amades els ha denominat danses dramàtiques; Capmany, balls representatius; Pin i Soler, balls literaris. Aquest tipus de balls consten de comparses que alternen el text, la representació teatral, la música, la dansa i

bles.¹⁹ El ball de Serrallonga va néixer als indrets on va actuar en Serrallonga, és a dir, a la Catalunya Vella, però la popularitat del ball va fer que s'estengués per altres poblacions i comarques i que les característiques del ball variessin segons la zona geogràfica.

El ball s'ha documentat en unes vuitanta-vuit poblacions catalanes²⁰ i també en algun indret de la Catalunya Nord, entre els quals destaquem: Alcover, Barcelona, Cabanes, Campdevàrol, la Canonja, Cànoves, Canovelles, Capafonts, Cardedeu, Cartellà, el Catllar, Cortellà, Elna, l'Espluga, Guardiola, Falset, Manlleu, Mataró, Montblanc, Olot, Pardines, Palau del Vidre, Perpinyà, Pira, Ripoll, Sant Martí Sarroca, Sitges, Surroca, Tarragona, Terrassa, Torredembarra, Reus, Vallmoll, Valls, el Vendrell, Verges, Vic, Viladecans, Vilafranca, i Vilanova, així com també a les antigues viles de Gràcia, Sant Gervasi i Sants.²¹

Segons explica Amades, els balls dels bandolers es caracteritzaven per l'abundància de descripcions esgarrioses que servien per meditar i instruir-se. A més, contenien una moralitat subliminal que es traduïa en discursos defensors de la justícia espanyola i de la seva persecució de bandolers. A més, el text advertia que el ball era només un ball, que era per divertir-se, i per tant que ningú n'havia de prendre exemple, i a més, es remarcava que els actors eren ciutadans honorables i que només estaven actuant.²² A més, el text del ball advertia que el ball era només un ball i que no havia de ser imitat, donada la circumstància que el públic potencial era el poble i que l'anava a veure per divertir-se.

La primera notícia del ball la trobem al segle XIX,²³ malgrat molts historiadors el situen al segle XVII. Per exemple, Milà i Fontanals assenyala

---

les trabucades. Segons s'explica al *Ball de Serrallonga. Bandolers i trabucs*, Quaderns de la Festa Major de Santa Tecla, n. 2 (1987), p. 3.

19. Francesc MASSIP, *Història del teatre català. Dels orígens a 1800*, Arola, Tarragona, 2007, p. 307.

20. Informació aportada per Lenke Kovács i Francesc MASSIP, "El Ball de Serrallonga. Passat i present d'una tradició", a *Serrallonga, Déu vos guard. Història, cultura i tradició del bandoler Joan Sala, àlies Serrallonga. El ball parlat de Perafita*, Centre d'Estudis del Lluçanès, Perafita-Lluçanes, p. 99.

21. Relació de poblacions citada a *Ball de Serrallonga. Bandolers i trabucs*, p. 5-6.

22. REGLÀ i FUSTER, *Joan Serrallonga*, p. 188.

23. Segons explica a *Ball de Serrallonga. Bandolers i trabucs*, p. 6-12.

que va néixer immediatament després de l'execució d'en Serrallonga; Fuster també el situa en un moment proper a la mort d'en Serrallonga, però hi observa uns certs mecanismes llegendaris, fet que indica que el seu naixement es va allargar una mica més i, per tant, la memòria col·lectiva del bandoler ja era més llunyana del temps del propi bandoler. Francesc Curet, en canvi, ja el situa a finals de segle XVII. Tots els historiadors coincideixen a dir que el ball va néixer a mitjans o a finals de segle XVII. En alguns indrets, el ball ha perdurat fins el segle XX, com per exemple en poblacions com Alcover, Capafonts, Mataró i Vilafranca. Cal considerar també que en algunes poblacions, en les últimes dècades, s'ha intentat recuperar el ball, com és el cas de Tarragona, Vilafranca o Vilanova i la Geltrú, però Jordi Mascarella²⁴ feia referència a la mort del ball o a la seva pervivència com a manifestació folklòrica en el sentit més involutiu del tema.

L'argument i l'estructura del ball es basa en la selecció de bandolers per la quadrilla d'en Serrallonga i la manera més habitual de representar-lo és amb la inclusió de la detenció d'en Serrallonga pels mossos d'esquadra. En Serrallonga promet deixar la mala vida i els mossos l'alliberen o bé el seu fill el rescata. Normalment el ball comença amb un pròleg que conté arguments morals i exculpatoris, segueix amb un discurs de Serrallonga i amb una llarga llista de crims i altres fets comesos pels bandolers opositors de la quadrilla. Un cop formada la quadrilla es fa una emboscada en un bosc simulat a un extrem de la plaça. Quan en Serrallonga i la Joana es disposen a seure a terra per menjar, els altres bandolers assalten una dama que passa amb uns cavallers, mentre se senten trets. El final del ball normalment és feliç, tot i que en algunes versions també pot acabar amb la presa i execució d'en Serrallonga.

Quan els bandolers exposaven a Serrallonga com a cap de colla, els seus crims i malifetes sempre començaven d'aquesta manera: *Serrallonga, Déu vos guard/ Qui sou que vós, que no us conec?/Jo sóc en...*

Tanmateix podem veure algunes variacions sobre l'argument bàsic, com ara, l'afegit d'un discurs del fill de Serrallonga, l'alliberament final de Joan Serrallonga i de Joana, o la conversió d'en Serrallonga en

---

24. Jordi MASCARELLA, "El ball d'en Serrallonga", a *Torna, torna Serrallonga*, p. 57.

braç executor de la justícia espanyola que ha de castigar en Josep Pujol.

Es tracta d'un ball on l'escenografia, el text, les figures, els gestos, la música i molt de moviment s'entrellacen:

música i tiros. Els que estaven a la dreta passen a l'esquerra, els de l'esquerra a la dreta; els de la dreta, a l'esquerra i els dos protagonistes passen del capdavant al capdamunt. Més parelles de versos, més escopetades, més cops de bombo, més anar i venir.²⁵

El nombre de personatges que hi apareixen varia segons les versions i oscil·la entre els setanta i els tretze. A les poblacions del Ripollès el ball es representava amb seixanta o setanta personatges, dels quals cinquanta tenien papers parlats; a Vilafranca, el ball constava de trenta bandolers, uns quants carrabiners i mossos d'esquadra, però mai no superaven els cinquanta personatges; al Camp de Tarragona, segons Milà i Fontanals, normalment n'hi apareixien vint-i-quatre, encara que en alguna versió només n'hi apareguessin disset.

El tipus de personatges també varia segons les versions encara que hi ha tres personatges fixos que són: Joan de Serrallonga, la seva amant Joana i el fill il·legítim dels dos que rep el nom de *xiquet* o *hereuet*. De tota la resta de personatges que hi apareixen n'hi ha alguns que són històrics i coetanis a Serrallonga (Segimon Sala, Fadrí de Sau...) i n'hi ha d'altres que són històrics però no coetanis a Serrallonga (Miquel Gainada, Barbeta, Perot Rocaguinarda o Tallafarro, Pau Gibert o Boquica...) i altres personatges que són inventats (Llongadella...) i que apareixen al ball perquè tenen una funció específica. El nom dels bandolers que apareixen varia segons la versió, dels quals Milà i Fontanals en fa una relació completa: Cap Euran, Simó de Londres o Simó de l'Hombro, Gollut, Pere Blau o Blavet, Vermell, Tendret o Germà Tendre, Xacó o Xaca Panada, Pineda, Marxant, Barbeta, Rocamora, Petit Fornés o Petit Jornés, Gabaig, Miquel Ganyada o M. Gainada, Segimon Sala o Simó Salés, Ginestar, Peret Xinxola, Sismonet, Roca Guinart o Roca Guinarda, Tallafarro... Hi ha altres textos que afegixen personatges com: Pere Gai (a les versions de Pardines i al de l'Alcover), Rocafort i Cortaran a Alcover, Rocatallada a Valls, el Serraller i l'Escrivent a Pardines, el Xafar-

---

25. Xavier TORRES, "Don Joan de Serrallonga", a *Torna, torna Serrallonga*, p. 58.

roques a Vilafranca, Cristófol Madriguera, Fadrí de Sau, Guilla i Pau Gilbert a Gràcia. A Valls i Alcover apareix l'Astut, també anomenat Estud, per un error ortogràfic o, possiblement, perquè provenia de la paraula Estudiant. En altres versions també hi apareix el Gavatx o el Gavatxo, mig català i mig francès, el Diable, en Volant i el Vell i la Vella.

La indumentària d'aquests personatges era la pròpia del segle XVII: portaven un mocador al cap o barretina, pantalons o calçó curt amb una ratlla vermella, armilla de pana, camisa blanca de cotó o brusa curta de color vermell, faixa negra, mitgeta blanca, espadenyas amb vetes blaves i vermelles, manta al coll i un sarró per posar-hi pólvora. En Serrallonga portava un barret amb plomall, capa, sabates i sivella; i la Joana portava un cosset i una faldilla.

La coreografia del ball²⁶ es construí a base de ritmes rudimentaris, ja que el pes dels balls residia en els parlaments. Els actors se situaven en dues fileres encarades, tot creant un ample passadís central, que presidien en Serrallonga, Joana i el seu fill. Els bandolers, al seu torn, sortien de la filera i entraven per la part inferior per quedar-se davant d'en Serrallonga, on començaven a ballar sense moure's del lloc. L'ordre que seguien era l'ordre de la fila, alternant les fileres de l'esquerra i de la dreta. Quan els bandolers havien explicat les accions que havien dut a terme, es col·locaven a la filera contrària i si havien estat acceptats a la quadrilla, els músics feien sonar la tonada (flauta, tambor, sac de gemecs, gralles...). Durant la representació del ball s'hi feien altres evolucions col·lectives que podien ser en sentit transversal, longitudinal, en cremallera, entrecreuades d'espases, traspàs dels dos rengles, passades de dalt a baix, amb música i melodies que s'anaven alternant. Cada vegada que apareixia un nou personatge en escena, els actors feien una passada que consistia que les dues rengleres s'entrecreuaven diferents vegades. També es feien passades de dalt a baix i cada filera girava sobre ella mateixa en tota la seva llargada. Abans de fer les passades, els ballaires feien la *peleia* que consistia en creuar les armes d'un rengle amb les del rengle de davant. Alguns dels personatges, com per exemple, el Gavatx o l'Estudiant tenien una coreografia pròpia que s'anomenava la contradansa.²⁷ En altres versions, els personatges enlloc de

---

26. Joan AMADES, *Costumari català*. Vol. I, Salvat: Edicions 62, Barcelona, 1986, p. 952.

27. Terme utilitzat a: MASCARELLA, "El ball d'en Serrallonga", a *Torna, torna Serrallonga*, p. 61.

disposar-se en dues fileres, es disposaven en forma de semicercle o cercle utilitzant l'espai que quedava al centre com a escenari.

Les armes de foc, dins de la coreografia, adquirien una importància fonamental i moltes vegades aquestes estaven prohibides per les autoritats locals de les poblacions. Entre les armes que s'hi utilitzaven hi havia trabucs, escopetes, carrabines o pistolots, que eren disparats en moments fonamentals del ball. A més de l'atretzzo, el ball també constava d'una part escenogràfica que consistia en un bosc que es plantava si el sòl de la plaça ho permetia o bé se suportava mitjançant comparses en un extrem de la plaça.²⁸

Els temes que es representaven al ball eren majoritàriament humorístics i denotaven un cert interès pels temes escatològics, que feien que el ball fos groller i vulgar. Per exemple, tractaven temes com l'alcohol o el sexe, Joana apareixia moltes vegades embarassada com a motiu de burla, però no pel tema en si, sinó mostrant la virilitat i el vici d'en Serrallonga i dels bandolers en general.

Aquest espectacle popular durant el segle XVIII i XIX va tenir un gran èxit, i a partir de les versions de les Guilleries i la Plana de Vic es va estendre per tot Catalunya mentre s'anaven creant noves versions. El ball es representà amb poques interrupcions des de pràcticament el 1634 fins el segle XIX. Cada poble on es representava el ball hi afegia unes característiques pròpies que depenien de l'àmbit geogràfic concret que feia que cada ball tingués uns trets distintius. A més, els pròlegs i els epílegs del ball eren afegits a cada població on es representava.

Altres manifestacions culturals de la figura d'en Serrallonga

Deixant de banda el ball de Serrallonga, que potser és una de les manifestacions més populars del bandoler, existeixen altres manifestacions dins de la cultura del Serrallonga. Abans de l'aparició de les cançons que feien referència a en Serrallonga s'havien difós una sèrie de romanços

---

28. Joan ARMANGUÉ, "La versió del ball de Tona del 'ball de Serrallonga'", a *Estudis Romànics*, Barcelona, 1987-1991, p. 372.

o plecs de canya i de cordill que eren breus i que podien ser llegits o cantats, i fins i tot, a vegades anaven acompanyats de diverses il·lustracions. Els primers plecs aparegueren cap a l'any 1613 i parlaven de bandolers. Eren gasetilles informatives que feien ressò d'alguns fets de bandolerisme que tenien com a funció espantar els bandolers, fer propaganda dels virreis o, fins i tot, celebrar la mort d'algun bandoler.

Existeix una cançó popular datada abans de la mort del bandoler i, malgrat que no se'n coneix el seu origen, Milà i Fontanals²⁹ assenyala que només la seva segona estrofa és tradicional i que les tres estrofes restants són invencions de comediògrafs castellans. El grup musical Els Esquirols, l'any 1980, encara parlava del bandoler, en una de les seves cançons, reclamant que tornés per aturar les prospeccions d'urani que una multinacional havia començat a l'entorn de Sau: *Torna, torna Serrallonga / que l'alzina ens cremaran, / que ens arrencaran les pedres, / que la terra ens robaran.*

En Serrallonga també va ser una figura tractada a la literatura. Entre l'any 1634 i 1664, Antonio Coello, Francisco de Rojas i Luis Vélez de Guevara van escriure la comèdia barroca castellana titulada *El catalán Serrallonga y bandos de Barcelona*. En aquesta comèdia la història d'en Serrallonga va ser refeta i el bandoler que tenia el seu origen en la pagesia va ser convertit en un *hidalgo* castellà i personatge arquetípic que tenia com a màxima preocupació l'honor. Durant el Romanticisme es va revitalitzar i es va reivindicar la figura i la memòria dels bandolers, però es reivindicava aquell bandoler que era rebel per naturalesa, que esdevenia víctima de la injustícia i que es rebel·lava contra l'opressor. Víctor Balaguer va escriure una adaptació del Ball d'en Serrallonga que es va estrenar al teatre del Circ Barcelonès, l'any 1858, i que es titulava *Los bandolers catalans* o *Lo Ball de Serrallonga*, peça que va precedir el drama en quatre actes *Don Joan de Serrallonga* basat en *El catalán Serrallonga*.

El *Don Joan de Serrallonga* de Víctor Balaguer es va representar, l'any 1922, en la inauguració de la nova temporada del Teatre Tívoli, en una

---

29. Citat a REGLÀ i FUSTER, *Joan Serrallonga*, p. 178-179. L'estrofa original a la qual es fa referència és la següent: *Les ninetes plore/ plore de tristor/ perquè en Serrallonga/ n'és a la presó.*

versió reescrita i adaptada per Francesc Pujols i musicada per Enric Morera. Els Joglars van crear una adaptació teatral dirigida per Albert Boadella, que es va estrenar al Teatre Romea l'any 1975 i que es titulava *Àlies Serrallonga*.

El mite d'en Serrallonga també ha estat narrat dues vegades a la gran pantalla. La primera vegada va ser l'any 1910 amb una producció de la Hispano Films, dirigida per Albert Marro i Ricard de Baños, que es titulava *Don Joan de Serrallonga o los Bandidos de las Guillerías* i la segona vegada va ser l'any 1948, en una pel·lícula titulada *Don Juan de Serrallonga*, dirigida per Ricard Gascón.

Recentment, Televisió de Catalunya, Televisión Española i Oberon Cinematográfica han coproduït una minisèrie titulada *Serrallonga, la llegenda del bandoler* dirigida per Esteve Rovira que narra la llegenda del bandoler.